

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 10 lipca 2025 r.

Poz. 5625

UCHWAŁA NR XIII/97/25 RADY GMINY BABIAK

z dnia 25 czerwca 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Babiak na lata 2025 - 2028

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Babiak na lata 2025 - 2028, w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie Uchwały powierza się Wójtowi Gminy Babiak.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

§ 4. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

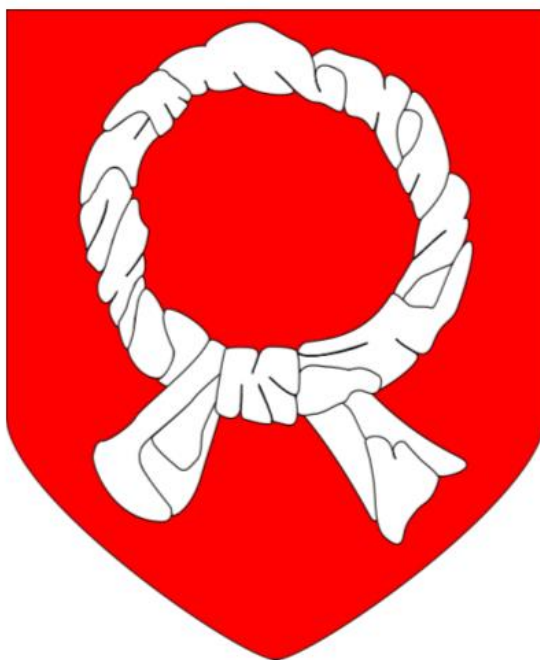
Przewodniczący Rady
(-) Marek Kompanowski

Załącznik do uchwały Nr XIII/97/25

Rady Gminy Babiak

z dnia 25 czerwca 2025 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY BABIAK
NA LATA 2025 – 2028**

BABIAK 2025

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	11
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	12
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	13
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	21
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	21
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	21
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	23
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	24
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	26
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	26
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	27
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	30
5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego.....	32
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	33
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	33
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	34
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	38
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	39
6.5. Zabytki archeologiczne.....	39
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	40
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	40
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	40
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia	

dla zabytków archeologicznych.....	50
7. Dziedzictwo niematerialne.....	52
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	56
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	56
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	59
8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	59
8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	60
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy.....	61
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	68
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	70
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	70
11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	71
11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	72
11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	73
11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.....	73
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	77
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	78
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	79

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowi winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem

w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Babiak związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Babiak na lata 2025-2028 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Babiak na lata 2021-2024* przyjętego Uchwałą Nr XXVIII/302/21 Rady Gminy Babiak z dnia 29 października 2021 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Babiak położona jest w centrum Polski, na Pojezierzu Kujawskim, w wschodniej części województwa wielkopolskiego, w odległości ok. 150 km od Poznania. Posiada status gminy wiejskiej i jest największą obszarowo spośród jedenastu gmin tworzących powiat kolski, zajmując 13,2 % jego powierzchni. Usytuowana jest w odległości ok. 18 km na północ od stolicy powiatu, Koła. Siedzibą władz samorządowych i zarazem lokalnym ośrodkiem handlowo – usługowym dla mieszkańców gminy jest miejscowość Babiak, największy ośrodek osadniczy gminy – ponad 1800 osób, położony przy DW nr 263, który w swej przeszłości posiadał również status miasta. W obecnym kształcie gmina funkcjonuje od 1 stycznia 1973 r. W latach 1815–1954 teren dzisiejszej gminy Babiak stanowiła gmina wiejska Lubotyń, do której w 1870 r. przyłączone zostały

pozbawione praw miejskich Babiak i Brdów. Gmina w latach 1975–1998 administracyjnie należała do ówczesnego województwa konińskiego.

Powierzchnia gminy wynosi niespełna 134 km², w tym użytki rolne zajmują 70,4% - stąd funkcją wiodącą gminy jest rolnictwo, a lasy 19,9% powierzchni, z których największe obszary znajdują się w południowo-wschodniej części gminy. Niemal cały obszar gminy objęty jest ochroną prawną w ramach „Goplańsko - Kujawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu”, utworzonego w 1986 r. i obejmującego swym zasięgiem tereny 9 gmin. W północno-zachodniej części gminy położony jest Leśny Rezerwat Florystyczny „Kawęczyńskie Brzęki”, z najdalej wysuniętym na wschód Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej stanowiskiem jarzębu brekinii.

Gmina zamieszkiwana jest przez 7380 mieszkańców, co stanowi 8,4% ludności powiatu (stan wg GUS za 2023 r.). Gęstość zaludnienia wynosi 55 os./km². Sieć osadniczą gminy tworzy 30 sołectw: Babiak, Bogusławice, Bogusławice-Nowiny, Brdów, Brzezcie, Dębno Królewskie, Dębno Popróboszczowskie, Górą, Janowice, Korzecznik-Podlesie, Korzecznik-Szatanowo, Lichenek, Lipie Góry, Lubotyń, Maliniec, Mchowo, Mostki - Kolonia, Nowiny Brdowskie, Osówie, Ozorzyń, Podkiejsze, Polonisz, Psary, Radoszewice, Stare Morzyce, Stypin, Wicinin, Zakrzewo, Zwierzchociny, Żurawieniec.

Gmina graniczy aż z dziewięcioma gminami położonymi w czterech sąsiadujących powiatach:

- od północy z gminą Wierzbinek - powiat koniński oraz gminą Topółka położoną w powiecie radziejowskim, w województwie kujawsko-pomorskim,
- od południa z gminami Koło i Grzegorzew, powiat kolski,
- od wschodu z gminami Kłodawa i Przedecz - powiat kolski i Izbica Kujawska położona w powiecie włocławskim, w województwie kujawsko-pomorskim,
- od zachodu z gminami Sompolno - powiat koniński i Osiek Mały- powiat kolski.

Tereny gminy Babiak w miejscowości Psary przylegają do jeziora Modzerowskiego, położonego w województwie kujawsko – pomorskim, które graniczy w części północno – wschodniej gminy z Goplańsko- Kujawskim Obszarem Chronionego Krajobrazu.

Według stanu z 31 grudnia 2023 r. ogólna długość dróg gminnych wynosi 229,312 km. Ponadto jednostki osadnicze łączy pięć odcinków dróg powiatowych

długości 30 km, a także trzy odcinki dróg wojewódzkich, o łącznej długości 28,7 km: nr 263 relacji Słupca – Ślesin – Sompolno – Kłodawa – Dąbie, nr 269 Szczerkowo - Izbica Kujawska - Chodecz - Kowal, nr 270 Brześć Kujawski - Izbica Kujawska – Koło. Przez gminę przebiega także dwutorowa magistrała kolejowa nr 131 Ślask - Porty, a także nieczynna obecnie jednotorowa linia kolejki wąskotorowej.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej Polski prof. Jerzego Kondrackiego, część północna i środkowa obszaru gminy położona jest w makroregionie Pojezierze Wielkopolskie, w mezoregionie Pojezierze Kujawskie, a część południowa znajduje się w makroregionie Nizina Południowowielkopolska, w obrębie mezoregionu Wysoczyzna Kłodawska. Urozmaicona rzeźba terenu została wykształcona w okresie zlodowacenia środkowopolskiego i bałtyckiego. Występują tutaj zarówno tereny równinne moreny dennej, rozcięte dolinami denudacyjnymi i wzgórzami moren czołowych, jak i liczne wzniesienia i formy rynnowe z jeziorami np. Brdowskie czy Lubotyń. Różnica wysokości pomiędzy najniższym położonym fragmentem koryta Noteci (95,2 m n.p.m.), a najwyższym punktem terenu w rejonie Lichenka (155,3 m n.p.m.) wynosi ponad 60 m.

Sieć wodna należy do zlewni rzeki Noteć, która przepływa przez północne tereny gminy – przez jezioro Brdowskie. Południowy fragment gminy odwadniany jest przez dopływ Rgilewki – Strugę Kielczewską w zlewni Warty.

Gmina posiada bogactwa naturalne w postaci złoża węgla brunatnego, zlokalizowanego w południowej i środkowej części, w złożu „Dęby Szlacheckie” i „Izbica Kujawska”, w części północnej mały fragment złoża „Mąkoszyn-Grochowiska” - nie są eksploatowane, a także złoża kruszyw naturalnych „Łaziska” i „Grądy Brdowskie”.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty wskazują, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych, a ich rozwój przestrzenny nierozzerwalnie związany był ze środowiskiem naturalnym i ukształtowaniem terenu. Najstarsze miejscowości powstały w XII wieku - Brdów i XIII wieku - Lubotyń. Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych, kształtując obecny układ miejscowości: Babiak, Stypin, Korzecznik-Szatanowo, Lipie Góry, Zakrzewo, Lubotyń, Janowice.

Terytorium gminy w okresie piastowskim znajdowało się na pograniczu kujawsko-wielkopolskim. Po reformie administracji państwowej w XIV w. weszło

w obręb województwa brzesko-kujawskiego, należącego do Kujaw, a następnie województwa kaliskiego, wchodzącego w skład Wielkopolski. Stan taki utrzymał się aż do II rozbioru państwa polskiego. Po II rozbiorze Polski w 1793 r. tereny gminy dostały się pod panowanie pruskie, natomiast w 1815 r. znalazły się pod zaborem rosyjskim i administracyjnie należały do guberni kaliskiej Królestwa Polskiego. W czasie I wojny światowej omawiane tereny znalazły się pod okupacją cesarskich Niemiec. W 1918 r. po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, obszar obecnej gminy, jako gmina Lubotyń, przynależał do powiatu kolskiego, w województwie łódzkim. W wyniku reformy administracyjnej z 1938 r., powiat kolski, w tym gminę, włączono do województwa poznańskiego. W czasie II wojny światowej tereny gminy wcielono do Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”, rejencji inowrocławskiej. Hitlerowski najeźdźca represjonował i prześladował mieszkańców gminy, z których wielu straciło życie, w tym społeczność żydowska. Po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej przez wojska radzieckie w styczniu 1945 r., rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych w realiach 2 poł. XX i początku XXI wieku, a obecnie podejmowane działania podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Najważniejszymi miejscowościami historycznymi na terenie gminy są Babiak i Brdów. Wieś Babiak jest miejscowością o metryce nowożytnej. Powstała w 1784 roku z inicjatywy Bonawentury Raczyńskiego na terenie leśnym, jako wieś olęderska przeznaczona dla napływających wówczas na teren powiatu kolskiego licznych kolonistów niemieckich. Po pożarze w 1810 roku przeniesiono ją na drugi brzeg rzeczki Tyśmienicy. Wkrótce, po sprowadzeniu do niej niemieckich sukienników, przekształciła się w osadę fabryczną. W 1815 r. Babiak uzyskał prawa miejskie. Jednak po niespełna sześciu dekadach, w wyniku represji rosyjskich po upadku Powstania Styczniowego, prawa te utracił w 1870 roku. W początkowym okresie istnienia miasta stanowiło ono znaczny ośrodek rzemiosła tkackiego. W 1823 r. wzniesiono dla niemieckich osadników murowany kościół ewangelicki. W 1830 r. w Babiaku wybuchł pożar, który znacznie zniszczył miasto. W latach 1857-1863 z inicjatywy ówczesnego właściciela Ozorzyna i Babiaka, Albina Słubickiego, rozpoczęto w Babiaku budowę kościoła katolickiego, usytuowanego przy północnym boku rynku (obecnie Plac Wolności), na wschód od dawnego, drewnianego budynku zboru ewangelickiego, wzniesionego w 1796 r., spalonego w 1810 r. Budowę kościoła, przerwana przez władze carskie, ukończono dopiero w 1907 r. W końcu XIX w. przy północno-

wschodnim boku obecnego placu Kościuszki Żydzi wzniesli synagogę, którą w czasie II wojny zdewastowali hitlerowcy. W centrum miejscowości zachował się tradycyjny układ miejski z wyraźnie zaznaczonym rynkiem w kształcie regularnego czworoboku, do którego przylega nowsza, przeważnie parterowa zabudowa.

Brdów natomiast jest jednym z najstarszych ośrodków osadniczych na terenie gminy, powstały jako osada targowa przy trakcie drożnym z Koła do Izbicy i dalej do Brześcia, usytuowany ok. 4 km na wschód od Babiaka, na terenie tzw. Kujaw Borowych, nad Jeziorem Brdowskim. Pierwsze wzmianki o Brdowie pochodzą z bulli protekcyjnej papieża Innocentego II, z 1136 roku. Przed 1325 rokiem ukształtowała się parafia, która należała do dekanatu radziejowskiego w diecezji wrocławskiej, a w 1436 roku na podstawie dokumentu wystawionego przez króla Władysława III Warneńczyka została przekazana Paulinom z Częstochowy. W dokumencie tym Brdów wymieniony został jako osada o charakterze miejskim. W średniowieczu Brdów był niewielkim miasteczkiem królewskim, o charakterze rolniczym, w starostwie kolskim. W 1562 roku na mocy przywileju króla Zygmunta II Augusta Brdów ponowił lokację na prawie magdeburskim. Również przez cały okres nowożytny miasto stanowiło własność królewską, zarządzaną przez starostów kolskich. Do 1682 r. urząd wójtowski sprawowała szlachta, po tym zaś czasie przejęli ten urząd Paulini. Burmistrz z kolei zależny był od starosty kolskiego. Podobnie jak w średniowieczu, tak również w XVI – XVIII wieku miasto zachowało charakter rzemieślniczo-rolniczy. W 1656 roku miasto wraz z kościołem i klasztorem Paulinów zostało zniszczone przez Szwedów. W XVIII wieku Brdów niszczyły pożary, które miały miejsce w latach 1748, 1761, 1793 i 1796. Powolne wychodzenie z kryzysu następowało w 2 połowie XVIII w. Tutejszy kościół w obecnym kształcie wystawiony został w 1758 roku, a w 1790 roku dostawiono do korpusu nawowego od zachodu wieżę, zaś spalony w pożarze w 1748 roku klasztor został odbudowany w 1758 roku. W 1 poł. XIX wieku rozwijało się tu sukiennictwo, za sprawą sprowadzonych w 1824 r. sukienników saksońskich. Prawa miejskie Brdów utracił w 1870 roku. Centrum osady stanowi rynek w kształcie zbliżonym do trójkąta, do którego przylega nowsza, przeważnie parterowa zabudowa. Obecnie jest to lokalny ośrodek kultu religijnego i turystyki.

Warto dodać, iż gmina związana jest z biografią znanych postaci historycznych, np:

- w miejscowości Polonisz, w rodzinnym majątku urodziła się w 1869 r. Stefania

Sempolowska, polska nauczycielka i działaczka oświatowa, bojownicza o prawa dziecka, dziennikarka i pisarka;

- w Brdowie na początku XX wieku kilkakrotnie spędzała u dziadków wakacje przyszła międzynarodowa gwiazda kina niemego, polska aktorka filmowa i teatralna, piosenkarka Pola Negri (Apolonia Chałupiec urodzona 3.01.1897 r. w Lipnie na ziemi dobrzyńskiej);

- w Brdowie ostatnie lata życia spędził i tutaj też został pochowany szlachcic Jakub Krzyżanowski, dziadek - ze strony matki Justyny - wielkiego kompozytora polskiego Fryderyka Chopina; obecnie na cmentarzu w Brdowie można zobaczyć zrekonstruowany nagrobek Jakuba Krzyżanowskiego, urodzonego ok. 1729 r., zmarłego w 1805 r. w Świątosławicach w pobliżu Brdowa, zaś tablicę pamiątkową na ścianie kościoła w Brdowie;

- również na brdowskim cmentarzu spoczywają członkowie rodziny Poli Negri - dziadek Franciszek Kielczewski i rodzeństwo Eleonory Kielczewskiej - matki Poli Negri.

O przeszłości i wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy gminy, m.in.:

- ✓ w Babiaku znajduje się głaz upamiętniający Polaków poległych na frontach II wojny światowej. Pomnik kryje ziemię przywiezioną z pól bitewnych (m.in. z Westerplatte, Lenino i Monte Cassino);
- ✓ w Brdowie znajduje się pomnik Poległych za Ojczyznę i tablica upamiętniająca 100-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości;
- ✓ w Brdowie na Rynku postawiono popiersie Fryderyka Chopina, a na ścianie domu, w którym mieszkała Pola Negri została umieszczona tablica upamiętniająca ten fakt;
- ✓ bitwę powstańców styczniowych pod Cieplinami upamiętnia pomnik w Lucynowie;
- ✓ w Lipich Górach, na skraju lasu ustawiono pomnik w miejscu pochówku ofiar wojny - niemieckiego bombardowania z 1939 r.;
- ✓ pomniki upamiętniające Powstanie Styczniowe znajdują się również w Nowinach Brdowskich i Stypinie.

Wśród zasobów dziedzictwa kulturowego specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy gminy są cmentarze, które podlegają ochronie niezależnie od stanu zachowania i bez względu na charakter wyznaniowy. Oprócz cmentarzy katolickich – Babiak, Dębno Poproboszczowskie, Lubotyń,

Brdów – tutaj m.in. spoczywają w zbiorowej mogile powstańcy styczniowi i członkowie rodzin znanych ludzi kultury, znajdują się również cmentarze ewangelickie - Babiak, Kiejsze, Lipie Góry, Stypin, a w Babiaku także cmentarz żydowski, które są świadectwem wielokulturowości tych ziem.

W krajobrazie kulturowym występują też w wielu miejscowościach małe obiekty kultowe – kapliczki i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej, np. w Bogusławicach, Dębnie Poprobszczowskim, Góraj, Mostkach Kolonii, Ozorzynie i Zwierzchocinach.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, legendy, obrzędy, postaci i zdarzenia historyczne, nazewnictwo - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Babiak na lata 2025-2028* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym ((Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 ze zm.).

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust.1, pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust.

1 i 2),

g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust. 1 i 2)

h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),

i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust. 1).

j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym

ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2) zabytek nieruchomy - nieruchomości, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;

3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane

materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami

architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych

przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;

- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz.

81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 ze zm.).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r., poz. 54 ze zm.).

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r., poz. 1478 ze zm.).

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1130 ze zm.).

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
- b) dla obszaru gminy, z wyłączeniem terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu, rada gminy uchwała plan ogólny gminy; plan ogólny jest aktem prawa miejscowego (art. 13a ust. 1 i ust. 7),
- c) ustalenia planu ogólnego określa się, uwzględniając uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy, w szczególności zabytki objęte formami ochrony, o których

mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej (art. 13b pkt 3 lit. j),

d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),

e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),

f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1145 ze zm.).

Ustawa określa (w art. 13 ust. 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy

sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2024 r., poz. 725 ze zm.).

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyłym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany

zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2023 r., poz. 70 ze zm.).

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia

27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”. Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych

i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny. Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach,
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO,
- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 przyjęty został Uchwałą Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. (M.P. z 2023 r., poz. 1470). Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

W programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce, wskazano zagrożenia wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych czy adaptacyjnych co jest efektem ciągłego rozwoju Polski jak również zmian klimatycznych oraz toczącej się za wschodnią granicą wojny.

Uznano, że istnieje konieczność przyspieszenia postępowań administracyjnych w zakresie decyzji odnośnie praw do konkretnego zabytku lub obszaru chronionego wokół niego.

Głównym celem tego programu jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Ten cel będzie realizowany przez trzy punkty. Pierwszy punkt to weryfikacja wybranych zasobów zabytków, drugi punkt to wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków, a trzeci to edukacja i partycypacja.

Program ma na celu zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

1. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

2. Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

3. Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

4. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;

- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

5. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy

i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z 2019 r., poz. 4021).

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

Podkreślono konieczność podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

- a) wzmocnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim, ukierunkowanych na zachowanie ich historycznych wartości i krajobrazu w ich otoczeniu,
- b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego.

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego

poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych, w tym adaptowanie i przystosowywanie ich do nowych funkcji m.in. na cele instytucji kultury i obsługi ruchu turystycznego,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej, którym nie można zapewnić ochrony w miejscach ich lokalizacji,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy, w tym w szczególności historycznych centrów miast, obszarów przemysłowych, powojennych, historycznego rozplanowania miejscowości,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi w postaci programów rewitalizacji lub planów odnowy miejscowości,
- działania rewitalizacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca, w tym również obszarów o zachowanych wartościach kulturowo-przyrodniczych, m.in. parków rezydencjonalnych, parków miejskich, ogrodów, cmentarzy,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycję, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych.

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty),
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo, a w szczególności na przedpolach ekspozycji oraz na przebiegu osi

widokowych, w tym zasad podziału terenu, linii zabudowy, intensywności zabudowy, gabarytów nowych obiektów w sposób zapewniający właściwe wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz podkreślających lub eksponujących ich walory architektoniczne, estetyczne i krajobrazowe,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,

- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo, w tym m.in. układu komunikacyjnego, systemu przestrzeni publicznych, kompozycji zieleni, linii zabudowy,

- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni z uwzględnieniem pierwotnie nasadzonych gatunków,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na charakterystyczne dla przestrzeni miast elementy krystalizujące kompozycje urbanistyczne, m.in. dominanty architektoniczne lub przestrzenne, wnętrza urbanistyczne, ciągi alei, zieleni komponowana),

- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych, rozplanowania dominant (zapewnienie ekspozycji wież np. kościołów, ratuszy), ukształtowania dachów, układów zieleni, osi kompozycyjnych, gabarytów i gęstości zabudowy,

- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam, ekranów akustycznych, w tym również miejsc zakazu ich lokalizowania,

- określanie terenów zachowania istniejącej lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),

- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych.

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

- a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej,
- b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:
 - organizację izb pamięci, muzeów,
 - wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
 - tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
- c) poprawę estetyki miast i wsi, w tym szczególnie obiektów o funkcjach turystycznych,
- d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi oraz kuchni regionalnej,
- e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z 2022 r., poz. 58).

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia

efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego województwa wielkopolskiego.

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z dnia 27 marca 2023 r. Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Dokument stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego, poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego.

Charakteryzując krajobraz województwa wielkopolskiego podkreślono, iż obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu. Szczególne znaczenie ma architektura sakralna. Kościoły i klasztory są niezwykle ważnym elementem krajobrazu Wielkopolski, gdyż ich wysokie wieże i duże bryły klasztorów stanowią często element dominujący w przestrzeni miast i wsi.

Szczególnym elementem wielkopolskiego krajobrazu są także liczne obiekty architektury rezydencjonalnej – zamkowej, dworskiej i pałacowej oraz folwarcznej. Obiektom tym zazwyczaj towarzyszą parki, które bardzo często stanowią wyróżniki krajobrazowe, którym historycznie podporządkowany był krajobraz kulturowy i do dziś mają wartości estetyczne, kompozycyjne i historyczne. Stanowią często jedyne skupiska zieleni wysokiej w danej okolicy.

Istotnym elementem wyróżniającym się w krajobrazie są także zabytkowe cmentarze, które odgrywają podobną rolę jak parki rezydencjonalne, gdyż zachowany stary drzewostan, charakterystyczny dla cmentarzy jest elementem dobrze postrzeganym w przestrzeni zarówno miast i wsi. Zielen cmentarna jest elementem szczególnie rozpoznawalnym w mniejszych miejscowościach, gdzie cmentarze często były zakładane na ich obrzeżach i do dziś stanowią specyficzny element panoramy tych miejscowości.

Specyfiką Wielkopolski jest gęsta sieć osadnicza, która wyróżnia się miastami i wsiami o dobrze zachowanych, historycznie ukształtowanych układach przestrzennych – urbanistycznych i ruralistycznych z dużym nasyceniem zabudowy o walorach zabytkowych, w tym obiektów usług publicznych, mieszkaniowych, a także przemysłowych.

Cechą charakterystyczną wielkopolskiej przestrzeni są również zabytkowe wiatraki, których najwięcej zachowało się w południowej Wielkopolsce, a także

aleje drzew i pasy zadrzewień śródpolnych.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków należą:

BABIAK

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, pl. Wolności:

a. kościół, ob. pawilon handlowy, nr 18, mur., 1823 r.,

Rejestr zabytków nr A-102/687 z dnia 15.07.1969 r.

b. cmentarz przykościelny z ogrodzeniem, XVIII w., XIX w.

Rejestr zabytków nr A-531/272 z dnia 16.06.1998 r.

BOGUSŁAWICE

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., poł. XIX w., pocz. XX w.,

Rejestr zabytków nr A-463/204 z dnia 04.09.1991r.

b. park, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-463/204 z dnia 04.09.1991

BRDÓW

ZESPÓŁ KLASZTORNY OO. PAULINÓW, ul. Kościelna 5:

a. kościół p.w. św. Wojciecha, mur., 1758 r., dobud. wieży 1790 r., rozbud. wieży 1877 r., dobud. kaplicy 1913-1914 r.,

Rejestr zabytków nr A-5/239 z dnia 25.09.1930 r.

b. klasztor, mur., 1758 r.,

Rejestr zabytków nr A-5/239 z dnia 25.09.1930 r.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI (2 kwatery: północno-wschodnia i południowo-wschodnia, ul. Cmentarna, 1790 r.

Rejestr zabytków nr A-519/260 z dn. 29.08.1995 r.

DĘBNO POPROBOSZCZOWSKIE

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA, drew., 1766 r., rozb. 1906 r.

Rejestr zabytków nr A-107/692 z dnia 21.07.1969 r.

LIPIE GÓRY

MOGIŁA OFIAR WOJNY z 1939 r.,

Rejestr zabytków nr A-523/264 z 25.10.1995 r.

LUBOTYŃ

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. WAWRZYŃCA, mur., 1612-1620 r., przebud. 1897 r.,
dobud. zakrystii 1938 r., dobud. kruchty 1945 r.,
Rejestr zabytków nr A-167/1034 z dnia 20.03.1970 r.

MCHOWO

ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:

a. dwór "stary" nr 13 a, mur., pocz. XIX, w., rozbud. pocz. XX w. – nie istnieje

Rejestr zabytków nr A-287/29 z dnia 30.04.1984 r.

b. dwór "nowy" nr 13, mur., 1920 r.,

Rejestr zabytków nr A-287/29 z dnia 30.04.1984 r.

c. park, pocz. XIX w., przekształcony ok. 1920 r.,

Rejestr zabytków nr A-287/29 z dnia 30.04.1984 r.

WIECININ

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 44, mur., ok. 1880 r.,

Rejestr zabytków nr A-288/30 z dnia 30.04.1984 r.

b. spichlerz, mur., 1895 r.,

Rejestr zabytków nr A-289/31 z dnia 30.04.1984 r.

c. park, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-288/30 z dnia 30.04.1984 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

BABIAK

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY d. miasta ob. wsi, pocz. XIX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO, pl. Wolności:

a. kościół, mur., 1857-1863 r., 1907 r.,

b. ogrodzenie z bramą, mur.-żel., pocz. XX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA RZYMSKOKATOLICKIEGO, ul. Poznańska

a. cmentarz, pocz. XX w.,

b. kaplica grobowa Słubickich, mur., ok. 1910 r.,

c. brama, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, pl. Wolności:

a. kościół, ob. pawilon handlowy, nr 18, mur., 1823 r.,

b. pastorówka, ob. dom nr 19, mur., ok. 1830 r.,

c. cmentarz przykościelny z ogrodzeniem, k. XVIII w., XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, ul. Zielona, XIX w.

CMENTARZ ŻYDOWSKI, XVIII w.

SZKOŁA, ul. Poznańska 5, mur., 1945 r.

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO, ul. Dworcowa:

a. dworzec kolejowy nr 28, mur., 1932 r.,

b. budynek pomocniczy, mur., 1932 r.,

c. magazyn, mur., 1932 r.,

d. zespół domu nr 26:

- dom, mur., 1932 r.,

- budynek gospodarczy, mur., 1932 r.,

e. zespół domu nr 27:

- dom, mur., 1932 r.,

- budynek gospodarczy, mur., 1932 r.

GOSPODA, ob. dom, pl. Kościuszki 18/19/20/20 a, mur., 1850 r.

ul. Wiosny Ludów

MŁYN, mur., 1938 r.

BOGUSŁAWICE

KAPLICZKA, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór, mur., poł. XIX w., pocz. XX w.,

b. park, ok. poł. XIX w.,

c. brama z ogrodzeniem, mur., XIX/XX w.,

d. stajnia (obora I), mur., 2 poł. XIX w.,

e. obora II, mur., 2 poł. XIX w.,

f. owczarnia, mur., 2 poł. XIX w.,

g. stodoła, mur., 2 poł. XIX w.,

h. śrutownik, mur., 2 poł. XIX w.,

i. ośmiorak nr 85, mur., 2 poł. XIX w.,

j. ośmiorak nr 85 a, mur., 2 poł. XIX w.,

BRDÓW

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY d. miasta ob. wsi, XIV-XV w.

ZESPÓŁ KLASZTORNY OO. PAULINÓW, ul. Kościelna 5:

a. kościół p.w. św. Wojciecha, mur., 1758 r., dobud. wieży 1790 r., rozbud. wieży 1877 dobud. kaplicy 1913-1914 r.,

Rejestr zabytków nr A-5/239 z dn. 25.09.1930

b. klasztor, mur., 1758 r.,

Rejestr zabytków nr A-5/239 z dn. 25.09.1930

c. ogrodzenie z 2 bramami, mur., 1790 r.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI (2 kwatery: północno-wschodnia i południowo-wschodnia, ul. Cmentarna, 1790 r.

ul. Kościelna

SZKOŁA, ob. dom nr 2, mur., 1907 r.

ul. Mickiewicza

DOM NR 19, mur., pocz. XX w.

DĘBNO POPROBOSZCZOWSKIE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA:

a. kościół, drew., 1766 r., rozbud. 1906 r.,

b. cmentarz przykościelny, 2 poł. XVIII w.,

c. ogrodzenie z bramą, mur.-met., pocz. XX w.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, poł. XIX w.

KAPLICZKA, mur., ok. poł. XX w.

GÓRAJ

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 24, mur., 1927 r.,

b. chlewnia, mur., ok. 1927 r.,

c. stajnia, mur., ok. 1930 r.

KIEJSZE

CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, ok. poł. XIX w.

LIPIE GÓRY

MOGIŁA OFIAR WOJNY z 1939 r.,

CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, ok. poł. XIX w.

DWORZEC KOLEJOWY NR 14, mur., 1933 r.

LUBOTYŃ

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. WAWRZYŃCA:

a. kościół, mur., 1612-1620 r., przebud. 1897 r., dobud. zakrystii 1938 r., dobud. kruchty 1945 r.,

b. dzwonnica, mur., 1 poł. XX w.

c. ogrodzenie z bramą, mur.-met., XIX/XX w.

d. plebania nr 11, mur., 1 poł. XX w.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, pocz. XIX w.

MALINIEC

DOM NR 2, drew., ok. 1900 r.

DOM NR 17, drewn., ok. 1900 r.

MCHOWO

ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:

- a. dwór "stary" nr 13 a, mur., pocz. XIX, w., rozbud. pocz. XX w. – nie istnieje
- b. dwór "nowy" nr 13, mur., 1920 r.,
- c. rządówka nr 14, mur., 2 poł. XIX w.,
- d. park, pocz. XIX w., przekształcony ok. 1920 r.,
- e. obora, mur., 4 ćw. XIX w.,
- f. stajnia, mur., 4 ćw. XIX w.,
- g. stodoła, mur., 4 ćw. XIX w.,
- h. kurniki, mur., 4 ćw. XIX w.,
- i. wozownia, mur., 4 ćw. XIX w.,
- j. magazyn, mur., 4 ćw. XIX w.,
- k. brama z ogrodzeniem, mur., 4 ćw. XIX w.,
- l. czworak nr 12, mur., 4 ćw. XIX w.

MOSTKI - KOLONIA

KAPLICZKA, mur., 1948 r.

OZORZYN

KAPLICZKA, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór nr 22, mur., 3 ćw. XIX w.,
- b. brama z ogrodzeniem, mur., 3 ćw. XIX w.,
- c. park, 3 ćw. XIX w.,
- d. kapliczka, mur., 2 poł. XIX w.,
- e. stajnia, mur., 2 poł. XIX w.

RADOSZEWICE

DWÓR NR 22, mur., XV/III/XIX w., przebud. XX w.,

STYPIN

CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, 2 poł. XIX w.

SUCHY LAS

KARCZMA, ob. dom nr 1, drewn., 1832 r. (?), 1880 r.

WIECININ

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór nr 44, mur., ok. 1880 r.,
- b. spichlerz, mur., 1895 r.,
- c. park, 2 poł. XIX w.,

d. dom dla służby, mur., 2 poł. XIX w.

ZWIERZCHOCINY

KAPLICZKA, mur., ok. poł. XIX w.

DWÓR (ruina), mur., 2 poł. XIX w.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Babiak do rejestru zabytków wpisane są trzy zespoły zabytków stanowiące wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

Wyposażenie kościoła i klasztoru w Brdowie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 346/Wlkp/B decyzją z dnia 9 listopada 1995 r. (26 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. barokowy ołtarz główny z 3 św. XVIII w., dwa barokowe ołtarze boczne, ambona z 4 św. XVIII w., chrzcielnica z XVII w. z rzeźbą Boga Ojca na baldachimie, prospekt organowy, obrazy, świeczniki ołtarzowe, naczynia liturgiczne. W 2024 r. przeprowadzono pełną konserwację dwóch ołtarzy bocznych.

Elementy wystroju i wyposażenia kościoła par. p.w. św. Michała Archaniola w Dębnie Poproboyszczowskim wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr 134/Wlkp/B decyzją z dnia 10 października 2008 r. (8 pozycji). Na wyposażenie składają się m.in. barokowy ołtarz główny z obrazem św. Michała Archaniola i rzeźbami aniołków, dwa neobarokowe ołtarze boczne z XIX w., klasycystyczna chrzcielnica, barokowy chór muzyczny, rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego na belce tęczowej.

W kościele par. p.w. św. Wawrzyńca w Lubotynie elementy wyposażenia wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr 357/Wlkp/B decyzją z dnia 29 kwietnia 1998 r. (16 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. barokowy ołtarz główny z pocz. XVIII w. z obrazami i rzeźbami, barokowy feretron z obrazami Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Józefa, epitafium inskrypcyjne Jadwigi z Dunin Modliszewskich Sierakowskiej z 1640 r., kartusz z herbem Rawicz Pawła Wołuckiego biskupa wrocławskiego z ok. 1620 r. (płaskorzeźba w piaskowcu), naczynia liturgiczne.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Na terenie gminy Babiak nie występują układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono również parków kulturowych. Z obszarowych wpisów do rejestru zabytków wymienić należy zespoły dworskie w miejscowościach: Bogusławice, Mchowo i Wicinin. W gminnej ewidencji zabytków ujęto historyczne układy urbanistyczne Babiaka i Brdowa, dawnych miast obecnie wsi.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich

korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Babiak nie ma stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Babiak nie zewidencjonowano stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar gminy Babiak został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) w latach 1980-2003. AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych dotychczasowych założeniach obejmuje bowiem 2 etapy badawcze: 1) kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2) badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Na terenie gminy Babiak zewidencjonowano następujące stanowiska archeologiczne:

Obszar AZP	Nr stan. na obszarze	Nr stan. w miejsc.	Miejscowość	Uwagi
052-043	94	1	Lubotyń	
052-044	1	1	Janowice	
052-044	2	2	Janowice	
052-044	3	3	Janowice	
052-044	4	4	Janowice	
052-044	5	5	Janowice	
052-044	6	6	Janowice	
052-044	7	7	Janowice	

052-044	8	8	Janowice	
052-044	9	1	Stare Morzyce	
052-044	10	2	Stare Morzyce	
053-043	4	7	Lubotyń	
053-043	5	8	Lubotyń	
053-045	65	6	Wiecinin	
053-045	66	7	Wiecinin	
053-045	158	1	Wiecinin	
053-045	301	1	Brdów	
053-045	302	2	Brdów	
053-045	303	3	Brdów	
053-045	304	4	Brdów	
053-045	305	5	Brdów	
053-045	306	6	Brdów	
053-045	307	1	Radoszewice	
053-045	308	2	Radoszewice	
053-045	309	3	Radoszewice	
054-044	1	1	Polonisz	
054-044	2	2	Polonisz	
054-044	3	3	Polonisz	
054-044	4	4	Polonisz	
054-044	5	5	Polonisz	
054-044	6	6	Polonisz	
054-044	7	7	Polonisz	
054-044	8	8	Radoszewice	
054-044	9	9	Mchowo	
054-044	10	10	Polonisz	
054-044	11	11	Brdów	
054-044	12	12	Polonisz	
054-044	13	13	Polonisz	
054-044	14	14	Brdów	
054-044	15	15	Polonisz	
054-044	16	16	Polonisz	

054-044	17	17	Polonisz	
054-044	18	18	Polonisz	
054-044	19	1	Babiak	
054-044	20	2	Babiak	
054-044	21	3	Babiak	
054-044	22	4	Babiak	
054-044	23	5	Babiak	
054-044	24	6	Babiak	
054-044	25	7	Babiak	
054-044	26	1	Ozorzyn	
054-044	27	2	Ozorzyn	
054-044	28	3	Ozorzyn	
054-044	29	4	Ozorzyn	
054-044	30	1	Lichenek	
054-044	31	2	Lichenek	
054-044	32	3	Lichenek	
054-044	33	5	Ozorzyn	
054-044	36	1	Łaziska	
054-044	37	2	Łaziska	
054-044	38	3	Mostki-Kolonia	
054-044	40	2	Brzezcie	
054-044	41	2	Zakrzewo	
054-044	42	6	Ozorzyn	
054-044	43	1	Nowiny Brdowskie	
054-044	44	1	Osówie	
054-044	45	1	Maliniec	
054-044	46	2	Maliniec	
054-044	47	3	Maliniec	
054-044	48	1	Żurawieniec	
054-044	49	2	Żurawieniec	
054-044	50	3	Żurawieniec	
054-044	51	4	Żurawieniec	

054-044	52	7	Dębno Poprobszczowskie	
054-044	53	8	Babiak	Historyczny układ urbanistyczny dawnego miasta Babiaka
054-045	2	1	Psary	
054-045	3	2	Psary	
054-045	18	1	Stypin	
054-045	1	1	Brdów	
054-045	2	2	Brdów	
054-045	3	3	Brdów	
054-045	4	3	Psary	
054-045	5	1	Psary	
054-045	6	2	Psary	
054-045	7	4	Psary	
054-045	8	1	Korzecznik- Podlesie	
054-045	9	2	Korzecznik- Podlesie	
054-045	10	3	Korzecznik- Podlesie	
054-045	11	4	Korzecznik- Podlesie	
054-045	12	5	Korzecznik- Podlesie	
054-045	13	6	Korzecznik- Podlesie	
054-045	32	1	Korzecznik- Szatanowo	
054-045	33	5	Korzecznik- Szatanowo	

054-045	34	2	Korzecznik-Szatanowo	
054-045	35	3	Korzecznik-Szatanowo	
054-045	36	4	Korzecznik-Szatanowo	
054-045	37	1	Stypin	
054-045	38	2	Stypin	
054-045	39	3	Stypin	
054-045	40	4	Stypin	
054-0445	41	4	Brdów	Historyczny układ urbanistyczny dawnego miasta Brdowa
054-046	1	1	Stypin	
054-046	2	2	Stypin	
054-046	3	3	Stypin	
055-044	19	1	Dębno Królewskie	
055-044	20	2	Dębno Królewskie	
055-044	21	3	Dębno Królewskie	
055-044	22	4	Dębno Królewskie	
055-044	23	5	Dębno Królewskie	
055-044	24	1	Dębno Popoboszczowskie	

055-044	25	2	Dębno Poproboszczowskie	
055-044	26	3	Dębno Poproboszczowskie	
055-044	27	4	Dębno Poproboszczowskie	
055-044	28	5	Dębno Poproboszczowskie	
055-044	29	6	Dębno Poproboszczowskie	
055-044	30	7	Dębno Poproboszczowskie	
055-044	31	8	Dębno Poproboszczowskie	
055-044	43	3	Kiejsze	
055-044	44	4	Kiejsze	
055-044	45	5	Kiejsze	
055-044	46	6	Kiejsze	
055-044	47	7	Kiejsze	
055-044	48	8	Kiejsze	
055-044	49	9	Kiejsze	
055-044	50	10	Kiejsze	
055-044	51	11	Kiejsze	
055-044	52	12	Kiejsze	
055-044	53	4	Maliniec	
055-044	54	5	Maliniec	
055-044	55	6	Dębno Królewskie	
055-045	91	1	Lipie Góry	

055-045	92	2	Lipie Góry	
055-045	93	3	Lipie Góry	
055-045	94	4	Lipie Góry	
055-045	95	5	Lipie Góry	
055-045	96	6	Lipie Góry	
055-045	97	7	Lipie Góry	
055-045	98	8	Kiejsze	
055-045	99	2	Osówie	
055-045	100	3	Osówie	
055-045	101	4	Osówie	
055-045	102	5	Osówie	
055-045	103	6	Osówie	
055-045	104	7	Osówie	
055-045	105	8	Osówie	
055-045	106	9	Osówie	
055-045	107	10	Osówie	
055-045	108	11	Osówie	
055-045	109	12	Osówie	
055-045	110	13	Osówie	
055-045	111	14	Osówie	
055-045	112	15	Osówie	
055-045	113	1	Kiejsze	
055-045	114	2	Kiejsze	
055-045	115	1	Podkiejsze	
055-045	116	2	Podkiejsze	
055-045	117	3	Podkiejsze	
055-045	118	4	Podkiejsze	
055-045	119	5	Podkiejsze	
055-045	120	6	Podkiejsze	
055-045	121	7	Podkiejsze	
055-045	122	8	Podkiejsze	

055-045	123	9	Podkiejsze	
055-045	124	10	Podkiejsze	
055-045	125	11	Podkiejsze	
055-045	126	12	Podkiejsze	
055-045	127	13	Podkiejsze	
055-045	128	14	Podkiejsze	
055-045	129	15	Podkiejsze	
055-045	153	1	Osówie	

TAB. 1. Zestawienie dziedzictwa archeologicznego na terenie gminy Babiak przedstawiono za gminną ewidencją zespołów stanowisk archeologicznych z 2008 r. oraz danymi z archiwum WUOZ w Poznaniu Delegatura w Koninie

Teren gminy Babiak pod względem fizjograficznym położony jest w mikroregionie Niziny Południowo-Wielkopolskiej i mezoregionie Wysoczyzny Kłódawskiej. Powierzchnia terenu gminy jest urozmaicona. Różnica wysokości pomiędzy najniższym położonym fragmentem koryta Noteci (95,2 m n.p.m.), a najwyższym punktem terenu – kulminacją Wału Wrząckiego w rejonie Lichenka (155,3 m n.p.m.) wynosi ponad 60 m. Obszar gminy Babiak prawie w całości należy do zlewni Noteci. Tylko część południowa gminy jest odwadniana przez dopływ Rgilewki – Strugę Kielczewską. Na terenie gminy Babiak występują również jeziora. Są to Jezioro Brdowskie, Jezioro Lubotyńskie, Jezioro Brzeskie oraz graniczne Jezioro Modzerowskie.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie gminy sięgają środkowej epoki kamienia – mezolitu. Na ten okres datuje się pojedyncze znaleziska (między innymi z okolic miejscowości Zakrzewo) narzędzi krzemiennych używanych przez ówczesnych ludzi. Społeczności kultur mezolitycznych prowadziły traperski tryb życia, trudniąc się łowiectwem, rybołówstwem i zbieractwem.

Bardziej ustabilizowane osadnictwo na terenie dzisiejszej gminy Babiak widoczne jest w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez

gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie gminy Babiak wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Duża osada zamieszkała przez ludność tej kultury odkryta została w miejscowości Janowice i Zakrzewo.

Mniej liczne są natomiast ślady obecności na tych terenach ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Wczesna epoka brązu jest na terenie gminy słabo reprezentowana. Znamy tylko kilka stanowisk z tego okresu w okolicach Babiaka. Wzrost osadnictwa widoczny jest natomiast w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. Skupiska osadnicze tej kultury na obszarze gminy liczą kilkadziesiąt punktów. Warto tutaj wspomnieć o cmentarzysku z okolic miejscowości Zakrzewo. Stanowi ono unikatowy w skali województwa obiekt kultury łużyckiej z epoki brązu. Występują pochówki w rytuale birtualnym, czyli ciałopalne i szkieletowe.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. W tym okresie odnotowujemy dalszy rozwój kultury łużyckiej. Osadnictwo kultury łużyckiej z tego okresu na terenie gminy jest bogato reprezentowane i koncentruje się zwłaszcza w okolicach miejscowości: Babiak, Bogusławice, Górąj, Janowice, Lubotyń, Stare Morzyce, Ozorzyn, Polonisz, Zakrzewo.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytnim wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze naszej gminy notujemy kilkadziesiąt stanowisk ludności kultury przeworskiej (między innymi w okolicach miejscowości: Bogusławice, Góraj, Lubotyń, Stare Morzyce, Ozorzyn, Zakrzewo).

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich. Dotychczas nie udało się stwierdzić ciągłości osadnictwa w okolicach gminy Babiak.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Także na obszarze dzisiejszej gminy Babiak osadnictwo rozwijało się również we wczesnym i późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV-XVI w. (pozostałości późnośredniowiecznej wsi odkryto między innymi nad jeziorem Lubotyńskim w pobliżu dzisiejszej miejscowości Lubotyń).

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Większość odkrytych stanowisk na terenie gminy Babiak znamionuje znaczący stopień zniszczenia. Wynika to z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa, ale także ze zniszczeń wywołanych przebudową w dawnych czasach. Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są więc inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg oraz eksploatacja złóż.

Gmina posiada bogactwa naturalne w postaci złoża węgla brunatnego, zlokalizowanego w południowej i środkowej części w złożu „Dęby Szlacheckie” i „Izbica Kujawska”, w części północnej mały fragment złoża „Mąkoszyn-Grochowiska”, a także złoża kruszyw naturalnych „Łaziska” i „Grądy Brdowskie”. Złoża te nie są aktualnie eksploatowane. W 2015 r. odbyło się ważne referendum, w którym znaczna większość głosujących opowiedziała się przeciwko mającej powstać na terenie gminy Babiak kopalni węgla brunatnego – odkrywki „Dęby Szlacheckie”.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Gmina Babiak jest obszarem typowo rolniczym ze znaczną przewagą gruntów ornych, 70,4% powierzchni gminy stanowią użytki rolne, natomiast lasy i grunty leśne zajmują około 20% terenu gminy.

W Strategii rozwoju Gminy Babiak na lata 2023-2030 zaplanowano następujące działania, które mogą stanowić zagrożenie dla stanowisk archeologicznych:

- rozbudowa i modernizacja infrastruktury drogowej wraz z infrastrukturą towarzyszącą (chodniki, ścieżki rowerowe, oświetlenie) - na rok 2025 zaplanowano przebudowę: drogi 492520P Radoszewice - Wiecinin- etap II część 3, drogi 492522P Mchowo-Wiecinin, drogi 492526P Babiak – Brdów, drogi 492527P Nowiny Brdowskie – Osówie, drogi 492529P Babiak – Kiejsze, drogi 492530P Kiejsze – Zwierzchociny, drogi 492551P Brzezie - etap III, drogi 492555P Ozorzyn - Lichenek drogi 492558P Lichenek – Lipiny, drogi 492565P Korzecznik Szatanowo, drogi 492570P Gryglaki, drogi 492576P Lipie Góry – Kiełczew, drogi 492619P Brzezie Gałęckie, drogi 492620P Ozorzyn – Wawrzyny, drogi 492628P Wiecinin - Kolonia Mchówek, drogi 492643P Stare Morzyce, drogi 492651P Góraj – Bogusławice, drogi 492724P Babiak – Ozorzyn, ulic w m. Babiak: Polna, Zbożowa, Leśna, ulic w miejscowości Brdów - 492624P Zagajnikowa i 492574P Orzechowa, ulicy w m. Babiak - 492719P Wiosenna oraz budowę oświetlenia ulicznego w sołectwach: Babiak, Brdów, Janowice, Korzecznik Podlesie, Lichenek, Lubotyń, Polonisz, Psary, Stypin;
- rozbudowa i modernizacja sieci wodno-kanalizacyjnej (na rok 2025 zaplanowano budowę i modernizację infrastruktury wodno-kanalizacyjnej w Gminie Babiak);
- modernizacja kanalizacji deszczowej wraz z jej rozbudową w miejscach, gdzie jest to bezwzględnie konieczne;
- modernizacja istniejących i budowa nowych stacji uzdatniania wody, zgodnie z zapotrzebowaniem;
- rozwój sieci gazowej na terenie gminy;
- rozwój budownictwa mieszkaniowego;
- rozbudowa infrastruktury rekreacyjno-turystyczno-sportowej;
- rozbudowa sieci ścieżek rowerowych łączących miejscowości gminne, miejscowości poza terenem Gminy, a także istotne punkty i atrakcje turystyczne.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrażają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz

stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawastrzeń kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Kierownika Delegatury w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości, tworzy też niepowtarzalną aurę danej miejscowości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium

nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Dobłą formą zachowawczą dla tutejszego dziedzictwa kulturowego są podejmowane działania i spotkania organizowane przez gminną instytucję kultury pn. Gminny Ośrodek Kultury i Biblioteka Publiczna w Babiaku, której zadaniem jest rozwijanie i zaspokajanie potrzeb kulturalnych i czytelniczych środowiska gminy Babiak oraz propagowanie obrzędowości ludowej i obyczajów kulturowych. Działalność ta jest prowadzona poprzez funkcjonowanie kół zainteresowań, zespołów artystycznych, naukę gry na instrumentach muzycznych, wymianę i prezentację dorobku kulturalnego z ośrodkami i instytucjami kultury. Pod patronatem GOKiBP rozwija się amatorski ruch artystyczny, reprezentowany przez następujące zespoły: Teatr Młodzieżowy "Legenda", Teatr Obrzędowy "Borowioki", Zespół Ludowy Babiak, Teatrzyk Muzyczny, Chór Mieszany "Dominanta", Teatrzyk Dziecięcy "Bajka", Gminna Orkiestra Dęta, Zespół Taneczny "Monster Kids", Chór "Sol-La", Zespół Taneczny "Marżonетки", Zespół Rockowy "Najemnik", Zespół Regionalny "Mały Babiak", Zespół folkowy "Corni Chopcy", Koło Modelarskie "Orlik", Kółko Plastyczne, Kapela Ludowa Cedzidlów.

Szczególnie zasłużony w popularyzacji dziedzictwa kulturowego i tradycji wsi kujawskiej jest działający od 1994 r. Teatr Obrzędowy „BOROWIOKI”, który powstał z inicjatywy twórcy ludowego, skrzypka Czesława Marciniaka i dyrektora GOK Piotra Cedzidła. Członkowie teatru wywodzą się z Zespołu Ludowego Babiak, powstałego w latach 60. XX w. przy Kole Gospodyń Wiejskich. Już pierwsza wystawiona w 1995 r. sztuka pt. „Jak to ze Inem było” została nagrodzona na Ogólnopolskim Sejmiku Teatrów Wiejskich w Tarnogrodzie. Za wierne przekazywanie tradycji wsi kujawskiej, jej obyczajów i gwary w kolejnych sztukach: Znachor Guślarz-owczarz, Swaty Kujawskie, Wigilia na Kujawach Borowych, Sobota Wielkanocna, Czym chata bogata, teatr zdobywał liczne nagrody na regionalnych i ogólnopolskich przeglądach oraz festiwalach folklorystycznych.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego wart podkreślenia jest fakt uwzględniania tego tematu w scenariuszach imprez, widowisk, sztuk, itp., organizowanych przez GOKiBP wraz z współpracującymi organizacjami i szkołami. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jest prowadzenie na szeroko zakrojoną skalę działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Depozytariuszami tradycji są Koła Gospodyń Wiejskich, posiadające w kraju długoletnią tradycję, funkcjonujące również na terenie gminy Babiak: w Radoszowicach, w Dębnie Królewskim, KGW "Magnolia" w Janowicach, KGW "Brzezianki" w Brzeziu i KGW „Brdowskie Lejdis” w Brdowie, które promują i propagują lokalne tradycje, głównie rękodzieło i kulinaria, wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych w oparciu o regionalne produkty żywnościowe, które prezentują podczas lokalnych imprez i innych, służących upowszechnianiu i promocji dziedzictwa kulturowego, integracji społecznej, a także przyczyniających się do wsparcia lokalnych inicjatyw oraz promocji lokalnych twórców, kultywowania tradycji ludowej, prezentacji kuchni regionalnej i upowszechnianiu tradycyjnych przepisów, ucząc jak łączyć przeszłość i teraźniejszość.

Wsparciem w propagowaniu lokalnych produktów i różnych projektów kulturalnych oprócz funduszy gminnych są m.in. dotacje z LGD Stowarzyszenie Wielkopolska Wschodnia, jego członkiem jest Gmina Babiak, które przeznaczane są m.in. na promowanie dziedzictwa kulturowego, rozwój infrastruktury kulturalnej i turystyczno-rekreacyjnej, a przykładem realizacji jest przebudowa świetlicy wiejskiej w Babiaku na potrzeby Wielofunkcyjnego Centrum Społecznego.

Kulturotwórczą rolę spełniają także jednostki OSP, które funkcjonują na terenie gminy, np. w Babiaku - jednostka o studwudziestoletniej historii, w Brdowie, Lubotyniu, Dębnie Królewskim, Bogusławicach czy w Zakrzewie.

Współpracują one z różnymi organizacjami pozarządowymi i instytucjami przy organizacji imprez, zawodów sportowo-pożarniczych i wszelkich uroczystości gminnych, także inicjują imprezy typu „Strażacka Majówka” czy „Strażackie pożegnanie lata”.

Mieszkańcy pielęgnują również w domach tradycje świąteczne, religijne i eksponują związane z tym pamiątki, kultywują stare zwyczaje szczególnie widoczne w obchodach świąt bożonarodzeniowych i wielkanocnych. Nadal praktykuje się też domowe przetwarzanie żywności, wyrabia domowe nalewki, praktykuje ziołolecznictwo, używa się tradycyjnych sprzętów, starsi rozmawiają zanikającą już gwara, również przekazują miejscowe legendy np. o fajce pozostawionej na kościelnym żyrandolu.

Widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego są uroczyste msze z okazji Święta Plonów czy Orszak Trzech Króli, Misteria Wielkanocne oraz procesje Bożego Ciała. Do ciekawych, cyklicznych wydarzeń kulturalnych i rekreacyjnych w gminie należą m.in. Dzień Gminy Babiak, Święto Plonów, Koncert kolęd i pastorałek, Spotkania wigilijne dla samotnych i seniorów, Gminny Dzień Kobiet, Festyny Rodzinne z okazji Dnia Dziecka, bieg im. Poli Negri w Brdowie, różne uroczystości rocznicowe jak np. Święto Niepodległości, Święto Konstytucji 3 Maja i imprezy o charakterze sportowym, które także odnoszą się do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Wspomnieć należy również o heraldyce samorządowej, gdyż jednym z symboli i cennym elementem dziedzictwa kulturowego Babiaka jest herb, nawiązujący wizerunkiem do herbu szlacheckiego Nałęcz, którym pieczętowali się Raczyńscy, dawni właściciele miasta. Wzór herbu zatwierdzony został załącznikiem nr 4 do Uchwały nr V/26/11 Rady Gminy Babiak z dnia 4 marca 2011 r.; przedstawia on na tle czerwonej tarczy białą wstęgę – nałęczkę (staropolska nazwa skręconej i zawiązanej chusty na głowę) formowaną w okrąg, z końcami związanymi u dołu i opuszczonymi.

Promocji dziedzictwa kulturowego służą również publikacje w biuletynie samorządowym – „Wieści z Fajką”, a także na stronach internetowej i facebook -owych gminy i stowarzyszeń pozarządowych np. Stowarzyszenie Przyjaciół

Zakrzewiaczy, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Brdowskiej czy Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Gminy „Babiak 21”.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Babiak, obejmująca teren całej gminy, przyjęta została Uchwałą Nr XXIII/207/17 Rady Gminy Babiak z dnia 26 kwietnia 2017 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W *Studium* przedstawiono rys historyczny gminy, wymieniono obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ujęte w gminnej ewidencji zabytków oraz stanowiska archeologiczne. Ustalono dla nich wyszczególnione poniżej zasady ochrony:

1. Dla obiektów i terenów wpisanych do rejestru zabytków i podlegających ochronie konserwatorskiej na podstawie wpisu do gminnej ewidencji zabytków należy:

- dążyć do utrzymania historycznych podziałów działek;
- dążyć do zachowania historycznych linii zabudowy;
- zachować otoczenie historycznych zespołów zabudowy i budowli, zachować zieleni towarzyszącą obiektom zabytkowym;
- dążyć do zaakcentowania elementów krystalizujących przestrzeń, walorów dawnego zagospodarowania, elementów symbolicznych, dominant;
- rozważyć modernizację lub wymianę małowartościowej zdekapitalizowanej lub dysharmonizującej zabudowy;
- dostosować wizualnie nową zabudowę do zabudowy historycznej respektując historyczny kontekst przestrzenny i harmonijnie wpisując się w zastany układ, zachowując charakter i skalę zabudowy oraz jej charakterystyczną intensywność;
- dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach tych podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Kierownika Delegatury w Koninie zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

2. W obrębie strefy ochrony konserwatorskiej zespołów dworsko - parkowych obowiązuje:

- a) historyczna parcelacja (zgodnie z zasadą niepodzielności zespołów),
- b) zachowanie zabytkowej zieleni.
- c) zachowanie zabytkowej zabudowy,
- d) podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie: lokalizacji, skali i formy.

3. Wszelkie zmiany planowane w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską, takie jak:

- a) w odniesieniu do zabudowy - rozbiórki, remonty, przebudowy, rozbudowy, budowy,
- b) w odniesieniu do zieleni – wycinki, nowe nasadzenia, prace porządkowe

i pielęgnacyjne,
c) podziały geodezyjne,
d) prace ziemne,
e) zmiany sposobu użytkowania,
f) zmiany zagospodarowania,
wymagają zezwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Kierownika Delegatury w Koninie.

4. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, wyznaczono w studium strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Na obszarach tych podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Kierownika Delegatury w Koninie zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

5. Zadania inwestycyjne związane z szerokopłaszczyznowymi pracami ziemnymi (większe inwestycje drogowe, budowa hal i budynków o znacznych powierzchniach);

Dla ochrony dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szerokopłaszczyznowych zadań inwestycyjnych obowiązek przeprowadzania:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo-sondazowych,
- ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

6. Ochrony jako dobra kultury współczesnej wymagają także wszystkie miejsca pamięci, tablice pamiątkowe, kapliczki.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Babiak nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy. Obowiązują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów, na których nie występują zabytki nieruchome i zewidencjonowane stanowiska archeologiczne.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie gminy Babiak, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmienionym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Na terenie gminy Babiak znajdują się dwa takie obszary:

1) *Goplańsko-Kujawski Obszar Chronionego Krajobrazu* ustanowiony Uchwałą Nr 53/86 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koninie z dnia 29 stycznia 1986 r. w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego na terenie województwa konińskiego i zasad korzystania z tych obszarów. Utworzony został w celu

ochrony obszaru zbliżonego do stanu naturalnego oraz zapewnienia społeczeństwu warunków niezbędnych dla regeneracji sił w środowisku reprezentującym korzystne właściwości dla rozwoju turystyki i wypoczynku. Obszar należący do Pojezierza Kujawskiego zajmujący powierzchnię 68 012,02 ha obejmuje tereny o różnej genezie. W jego granicach znajduje się strefa ostatniego glacjału jak i fragment terenu objętego zlodowaceniem środkowopolskim. Ma to swoje przełożenie w urozmaiconej rzeźbie terenu, z licznymi jeziorami, dolinami rzecznyymi, obniżeniami, z niewielkimi lasami. W granicach obszaru ochronie podlegają partie lasów z cennym drzewostanem, mokradła i torfowiska, sprzyjające rozwojowi różnorodnej roślinności bagiennej i łąkowej, często na glebach pochodzenia organicznego, podlegające odrębnej ochronie.

2) Rezerwat „Kawęczyńskie Brzęki” utworzony został na podstawie Zarządzenia Nr 219 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 2 lipca 1959 r. Obejmuje obszar 49,64 ha, położony jest w całości na terenie gminy Babiak, w jej północno-zachodniej części. Rezerwat posiada charakter florystyczny. Stanowi go las liściasty ze stanowiskiem jarzębu brekinii, porastający falisty teren z pagórkami o łagodnych zboczach, uformowany w okresie zlodowacenia bałtyckiego. W warstwie runa występują rzadkie i chronione gatunki roślin.

Na terenie gminy Babiak indywidualną ochroną poprzez wpis do rejestru pomników przyrody objęte są aleje i pojedyncze obiekty przyrody ożywionej m.in. aleja grabowa w parku dworskim w Wiecininie, dęby szypułkowe na terenie Leśnictwa Gaj i Leśnictwa Kiejsze.

8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego

koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia. Gmina Babiak posiada gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowany w 2005 r. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy

- **obiekty wpisane do rejestru zabytków**

BABIAK – KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. pawilon handlowy

Parafia ewangelicka w Babiaku założona została w 1796 roku. Pierwszy kościół drewniany, spalony w 1810 r. Obecny zbudowany w 1823 roku. Budynek murowany z cegły, otynkowany, założony na planie prostokąta z węższym, prosto zamkniętym dawnym prezbiterium i centralnymi ryzalitami na bokach dawnej nawy. Bryła dwukondygnacyjna, nakryta dachem trójsпадowym pokrytym blachą. Fasada z czterokolumnowym portykiem zwieńczonym trójkątnym szczytem. Elewacje rozcłónkowane pilastrami, w polach otwory okienne zamknięte łukiem pełnym. W okresie powojennym obiekt użytkowany był przez Gminną Spółdzielnię jako magazyn. Od 1998 r. jest własnością prywatną, po remoncie i adaptacji na pawilon handlowy.

Teren przykościelny ograniczony z dwóch stron murem z cegły, obsadzony wokół kasztanowcami.

BOGUSŁAWICE – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Dwór wzniesiony w poł. XIX w., rozbudowany w pocz. XX w. murowany, założony na planie wydłużonego prostokąta. Część wschodnia parterowa, podpiwniczona, z nieużytkowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym. W elewacji północnej ryzalit ujęty pilastrami, zwieńczony trójkątnym frontonem. Część zachodnia dwukondygnacyjna, nakryta niskim dachem czterosпадowym. Okna w profilowanych opaskach z naczółkami. Elewacje dzielone profilowanymi gzymsami. Obiekt od lat nieużytkowany, zrujnowany.

Park założony w stylu krajobrazowym w połowie XIX w. Zachowany starodrzew (lipy, jesiony, dęby), częściowo układ dróg. Na skutek braku

pielęgnacji nastąpił znaczny rozrost samosiewów, część drzew obumarła, zanieczyszczone i zarośnięte są stawy. Stan zachowania zły.

Zespół dworsko-parkowy jest własnością prywatną.

BRDÓW – ZESPÓŁ KLASZTORNY OO. PAULINÓW

Usytuowany w północno-zachodniej części wsi, na wzniesieniu łagodnie opadającym w kierunku północno-zachodnim do Jeziora Brdowskiego. Zachowane w obecnym kształcie kościół klasztor wybudowane zostały w formach późnobarokowych w 1758 r.

Kościół powstał na miejscu starszej świątyni, spalonej w 1748 r. Jest to budowla salowa, trójprzęsłowa, murowana, otynkowana, nakryta dachem dwuspadowym, z węższym i niższym od korpusu prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Dachy kryte blachą miedzianą. Od zachodu nawę poprzedza prostopadłościenna wieża z 1790 r., nadbudowana w 1877 r., z kruchtą w przyziemiu. Do wschodniego przęsła nawy dostawiona została od południa w latach 1913-1914, według projektu Józefa Dziekońskiego, neobarokowa kaplica na planie zbliżonym do kwadratu, z kopułą w zwieńczeniu zaopatrzoną dodatkowo w latarnię. Elewacje wieży podzielone wydatnymi, profilowanymi gzymsami, elewacje nawy i prezbiterium oszkarpowane, kaplica w narożach oszkarpowana ze ścianami podzielonymi pilastrami. Wnętrze nawy, ze ścianami artykułowymi rozczłonkowanymi pilastrami, przykrywa sufit z fasetą, w prezbiterium sklepienie gwiaździste. Na poziomie drugie kondygnacji wieży znajduje się przejście łączące kościół z piętrem klasztoru.

Klasztor wystawiony został na zachód od kościoła w 1758 r. na miejscu starszego z k. XVII w. i spalonego w 1748 r. Budynek murowany z cegły, otynkowany, dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, wzniesiony na rzucie prostokąta i ustawiony poprzecznie w stosunku do osi wzdłużnej kościoła. Nakryty dachem dwuspadowym pokrytym blachą miedzianą. Ozdobne szczyty rozczłonkowane pilastrami, ujęte spływami wolutowymi, zwieńczone trójkątnymi przycółkami. Elewacje pozbawione artykulacji, poza odsadzką cokołową oraz profilowanym gzymsem koronującym. Na parterze korytarz przykrywa sklepienie kolebkowe na gurtach, na piętrze krzyżowe, w sieni sklepienie żaglaste. Większość pomieszczeń przykrytych zostało sklepieniami krzyżowymi, w niektórych skromna dekoracja stiukowa.

Parcela klasztorna wydzielona ceglany, otynkowanym murem z dwiema bramami (południową i wschodnią), wzniesionymi w 1790 r. Na północ od kościoła i klasztoru, na stokach wzniesienia znajduje się ogród klasztorny.

Zespół klasztorny utrzymany w dobrym stanie.

Do rejestru zabytków wpisane zostały dwie kwatery cmentarza parafialnego (północno-wschodnia i południowo-wschodnia). Cmentarz założony w 1790 r. Układ regularny, na planie zbliżonym do prostokąta z aleją główną na osi i poprzeczną, dzielącymi całość na cztery kwatery.

W 1805 r. na cmentarzu tym pochowano Jakuba Krzyżanowskiego - dziadka Fryderyka Chopina. Nie jest znane dokładne miejsce jego spoczynku. W 2010 r. odsłonięto symboliczny nagrobek poświęcony Jakubowi Krzyżanowskiemu.

W 1863 r. w zbiorowej mogile pochowano 70 poległych powstańców styczniowych, walczących w bitwie pod Brdowem. W osobnych mogiłach spoczął dowódca oddziałów powstańczych Leon Young de Blankenheim, powstaniec Żłotnicki oraz powstaniec Karol Libelt - syn poznańskiego filozofa i działacza Karola Libelta. Nagrobki powstańców zostały odnowione w 2024 r.

DĘBNO POPROBOSZCZOWSKIE – KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA

Parafia po raz pierwszy wzmiankowana w 1479 r. Do 1818 r. wchodziła w skład archidiecezji gnieźnieńskiej, później jako filia parafii w Osieku Wielkim, a następnie w Dębach Szlacheckich przynależała do diecezji kujawsko-pomorskiej. Obecny kościół wzniesiony w 1766 r. staraniem proboszcza Szymona Sochackiego. Około 1906 r. przedłużono nawę, a w 1987 r. dostawiono od zachodu kruchtę. Kościół konstrukcji zrębowej, oszalowany. Orientowany. Jednonawowy z węższym i niższym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium, do którego od strony północnej przylega zakrystia. Przy nawie od zachodu i południa dwie kruchty. Dachy kryte gontem. Nad nawą wieżyczka na sygnaturkę zwieńczona blaszanym hełmem. Wewnątrz drewniany strop, nad chórem pozorna kolebka. Obiekt wielokrotnie remontowany. W 2024 r. wykonano roboty przy deskowanym szalowaniu ścian oraz gontowym pokryciu dachu (dezynfekcja, wymiana uszkodzonych elementów i starych powłok malarskich, impregnacja). W 2025 r. planowana jest wymiana pokrycia dachowego sygnaturki na nowe, wykonane z blachy miedzianej.

LIPIE GÓRY – MOGIŁA OFIAR WOJNY

Usytuowana na skraju lasu w pobliżu stacji kolejowej. Mogiła otoczona łańcuchem rozpiętym na metalowych słupkach. Na postumencie z kamieni umieszczono głaz z tablicą pamiątkową o treści: *Ofiarom 61 osób barbarzyńskiego nalotu hitlerowskiego na dworzec kolejowy Lipie Góry dnia*

6 września 1939 r. Z pokorą wobec poległych z czcią dla zamordowanych. W hołdzie tym, którym nie dane było przeżyć. Nie zapomnimy o Was; Mieszkańcy okolicy 19 maja 1991 r. Za postumentem ustawiono dwa metalowe krzyże. Mogiła zadbana, jest własnością Nadleśnictwa Koło.

Corocznie w Lipich Górach odbywają się uroczystości upamiętniające ofiary nalotu, z udziałem samorządowców, jednostek OSP, szkół i okolicznych mieszkańców.

LUBOTYŃ – KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. WAWRZYŃCA

Kościół wzniesiony w latach 1612-1620 z fundacji Jadwigi z Dunin-Modliszewskich Sierakowskiej, kasztelanowej łądzkiej. W 1897 r. nastąpiła przebudowa, w trakcie której m.in. fasadzie nadano styl upodabniający do renesansu. Do prezbiterium, od północy, dobudowano w 1938 r. zakrystię. Przy nawie, od południa, pobudowano w 1945 r. kruchtę, która pełni obecnie funkcję kaplicy przedpogrzebowej. Kościół murowany, ściany wewnątrz otynkowane. Orientowany. Założony na planie prostokąta z trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Dachy kryte blachą miedzianą. Fasada zwieńczona wysokim szczytem o półkoliście zamkniętych uskokach, z wysmukłymi, tynkowanymi półkolistymi blendami. Elewacje oszkarpowane, otwory okienne zamknięte łukiem pełnym. Wnętrze jednonawowe, prezbiterium oddzielone od nawy półkolistym łukiem tęczowym, w części zachodniej chór muzyczny wsparty na trzech arkadach. Kościół wielokrotnie remontowany, zachowany w dobrym stanie.

MCHOWO – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Dwór „stary” wzniesiony w pocz. XIX w., rozbudowany w pocz. XX w., obecnie nie istnieje. Dwór „nowy” zbudowany został w 1920 r., obok poprzedniej siedziby właścicieli majątku, przez Wacława Szamowskiego. Murowany z cegły, otynkowany, na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, nakryty dachem czterosпадowym pokrytym dachówką ceramiczną, w połaciach dachu lukarny. Na osi fasady czterokolumnowy portyk zwieńczony frontonem z tarczą herbową. Elewacje ujęte w narożach lizenami, dzielone prostym gzymsem. Zachowany układ wnętrz i częściowo wyposażenie. Obiekt po remoncie (dach, nowe pokrycie, elewacje) utrzymany w dobrym stanie.

Park założony w stylu krajobrazowym w pocz. XIX wieku, przekształcony ok. 1920 r. Zachowany w pierwotnych granicach, ze starodrzewem, wśród którego dominują jesiony, lipy, graby, klony. Zniekształcona kompozycja na skutek wprowadzenia przypadkowych nasadzeń, m.in. na osi dworu i wykorzystania części północnej na boisko. Obiekt w stanie dostatecznym

wymaga przeprowadzenia prac rewaloryzacyjnych. Zespół dworsko-parkowy jest własnością prywatną.

WIECININ – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Dwór zbudowany w 2 poł. XIX w. przez ówczesnego właściciela majątku Tadeusza Chrzęszcza. Budynek murowany, otynkowany, założony na planie prostokąta z pięcioboczną przybudówką w części zachodniej i prostokątną przybudówką w szczycie wschodnim. Bryła jednokondygnacyjna z użytkowym poddaszem, podpiwniczona, nakryta wysokim dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Na osi fasady kolumnowy portyk zwieńczony gładkim frontonem. Obiekt systematycznie remontowany (konstrukcja dachu, wymiana pokrycia dachu, stolarki okiennej), utrzymany w dostatecznym stanie.

Park założony w stylu krajobrazowym w 2 poł. XIX w. Zachowany liczny starodrzew, w drzewostanie dominują jesiony, lipy, dęby, zachowana pomnikowa aleja grabowa. W parku przeprowadzono podstawowe prace porządkowe i pielęgnacyjne zieleni. Uzupełniono zieleni parkową nowymi nasadzeniami. Zespół dworsko-parkowy jest własnością prywatną.

Spichlerz zbudowany w 1895 r. Budynek murowany z cegły, na rzucie prostokąta, podpiwniczony, trójkondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym, pokrytym papą. Obiekt nieużytkowany, w bardzo złym stanie technicznym (spękane mury, zarwany dach i stropy nad częścią wschodnią). Własność prywatna.

- **obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków**

Do najcenniejszych obiektów na terenie gminy ujętych w gminnej ewidencji zabytków należą: kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w Babiaku, kaplica grobowa Słubickich na cmentarzu parafialnym, dawna pastorówka w Babiaku oraz zespół dworsko-parkowy w Ozorzynie.

BABIAK – KOŚCIÓŁ PAR. P.W. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO

Budowę kościoła rozpoczęto w 1857 r. z inicjatywy ówczesnego właściciela dóbr w Ozorzynie – Albina Słubickiego, przerwano w 1863 r. z uwagi na sprzeciw carskich władz państwowych. Budowę dokończono w 1907 r. Budowla murowana z cegły na kamiennym fundamencie, założona na planie prostokąta z prezbiterium zamkniętym półkoliście i prostokątną zakrystią od strony północno-zachodniej. Od południa czterokondygnacyjna wieża nakryta ostrosłupowym hełmem. Dachy kryte blachą. Otwory okienne i drzwiowe zamknięte łukiem pełnym w profilowanych opaskach. Artykulację horyzontalną elewacji tworzą odsadzka cokołowa, gzymsy przebiegający na wysokości podstaw

archiwolt otworów okiennych oraz gzyms koronujący. Narożniki bryły korpusu oraz prezbiterium akcentują wypracowane w tynku pseudoboniowania, dochodzące do gzymsu przebiegającego na wysokości podstaw archiwolt okien, a ponad tym gzymsem pilastry, na których spoczywa gzyms koronujący. Poszczególne kondygnacje wieży rozdzielają profilowane gzymsy kordonowe. Narożniki wieży w przyziemiu zaakcentowano pseudoboniowaniem, na wyższych kondygnacjach pilastrami na cokołach. Salowe wnętrze kościoła nakryte stropem. Obiekt wielokrotnie remontowany (dach, wieża, elewacje, malowanie wnętrza), utrzymany w dobrym stanie.

BABIAK – KAPLICA GROBOWA SŁUBICKICH

Kaplica zbudowana po śmierci Haliny Słubickiej, jedynej córki Henryka Słubickiego (zm. w 1910 r. w wieku 17 lat). Neogotycka, usytuowana w północnej części cmentarza parafialnego. Murowana z cegły, na wysokim kamiennym cokole, założona na planie prostokąta, jednokondygnacyjna, podpiwniczona; od południa wejście do krypty. Narożniki elewacji zaakcentowane boniowanymi przyporami, które w strefie dachowej przechodzą w sterczyny, flankujące ozdobne szczyty z maswerkową dekoracją. Otwory okienne zamknięte ostrym łukiem. Wnętrze jednoprzestrzenne przekryte sklepieniem gwiaździstym, na osi ostrołukowa wnęka ołtarzowa. Obecnie pełni funkcję kaplicy przedpogrzebowej. Stan zachowania dostateczny.

BABIAK – PASTORÓWKA

Usytuowana na wschód od kościoła, wzniesiona ok. 1830 r. Budynek murowany, na planie wydłużonego prostokąta, parterowy, szerokofrontowy. Dach dwuspadowy kryty papą. Środkowa oś elewacji frontowej zryzalitowana, zaakcentowana ścianką attykową. Otwory okienne prostokątne, z opaskami i dekoracyjnymi parapetami na konsolkach. Naroża budynku i lica ryzalit boniowane. Elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem.

OZORZYN – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Usytuowany na skraju wsi, przy rozwidleniu dróg prowadzących z Babiaka do Sompolna i Lichenka. Założony w latach 70 XIX w. Dwór murowany, na planie wydłużonego prostokąta, jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, w części południowej podpiwniczony, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Od wschodu ryzalit poprzedzony gankiem, przechodzący w wystawkę zwieńczoną attyką, od zachodu osiowy, dwukondygnacyjny ryzalit zwieńczony frontonem, z otworami okiennymi ujętymi pilastrami podtrzymującymi trójkątne naczółki. Elewacje dzielone profilowanymi

gzymsami. Obiekt utrzymany w stanie dostatecznym.

Park założony w stylu krajobrazowym. Drzewostan parkowy dobrze zachowany, choć na skutek braku pielęgnacji, silnie zagęszczony z częściowo zatartym układem komunikacyjnym. Obiekt wymaga przeprowadzenia prac rewaloryzacyjnych.

Zespół dworsko-parkowy znajduje się w Zasobie Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Ważnym elementem krajobrazu kulturowego gminy są cmentarze ewangelickie. Miejsca te odznaczają się wyjątkowym charakterem „sacrum”, wpływają na określenie „genius loci” danej miejscowości. Przechowując pamięć o minionych latach, stają się pomnikami historii. W tym kontekście dbałość o miejsca ostatniego spoczynku wydaje się rzeczą oczywistą, bez względu na charakter wyznaniowy czy podziały narodowościowo – społeczne.

Niestety, obecny stan zachowania nieczynnych cmentarzy ewangelickich jest zły. Przyczyną takiego stanu jest brak opieki wynikający z zapomnienia lub nieobecności rodzin osób tam pochowanych. Tereny przez lata zarośnięte, co spowodowało brak czytelności rozplanowania obiektu (granice, układ kwater), a architektura nagrobna została zniszczona w wyniku upływu czasu, zachowana fragmentarycznie, przemieszczona. Dość liczne, choć zaniedbane i zniszczone nagrobki znajdują się na terenie cmentarzy w Babiaku, Kiejszach i Lipich Górach. Pojedyncze fragmenty nagrobków zachowały się na cmentarzu w Stypinie.

W 2016 r. z inicjatywy wolontariuszy, przy wsparciu Gminy Babiak i Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Koninie przeprowadzono prace porządkowe na cmentarzach w Babiaku, Lipich Górach i Kiejszach. Uporządkowano zieleni (wycięto samosiewny drzew, zarośla dziczyńskich krzewów), odsłonięto i oczyszczono zachowane nagrobki. Prace porządkowe prowadzone są systematycznie.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Babiak nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o ww. decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, a także akty wandalizmu połączone z kradzieżą. Zagrożenia te w dużym stopniu uzależnione są od zastosowanych środków zapobiegawczych. Tam, gdzie obiekty zabytkowe wyposażone są w zabezpieczenia elektroniczne, w szczególności w systemy sygnalizacji pożaru, systemy sygnalizacji włamania i napadu, systemy monitoringu oraz zabezpieczenia mechaniczne spełniające standardy bezpieczeństwa, poczucie zagrożenia jest mniejsze. Na pożary, kradzieże, akty wandalizmu narażone są głównie zabytki ruchome stanowiące wyposażenie obiektów sakralnych. Dużym zagrożeniem dla zabytków ruchomych są także zaniedbania obiektów przez brak sprawowania nad nimi opieki, zaniechania wykonania koniecznych zabezpieczeń i konserwacji.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest również notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej,

zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy urbanistyczne i ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miasta lub wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły dworskie, pałacowe i folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową rezydencjonalną i folwarczną, niewielka możliwość ich wykorzystania spowodowała opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów i ich likwidację.

Do najczęstszych przyczyn zniszczeń założeń ogrodowych zaliczyć należy podziały własnościowe w obrębie założenia parkowego, wadliwą gospodarkę oraz wady realizacyjne. Ważne jest, aby całość zabytkowego obszaru pozostawała możliwie w ręku jednego użytkownika, bez dzielenia całości terenu na kilka części i bez wprowadzania kilku użytkowników o różnych, sprzecznych programach użytkowania w obrębie chronionego parku. Największe zniszczenia powodują nieodpowiednie zmiany rodzaju użytkowania parku. Niekorzystne jest także wprowadzanie nowych elementów, sprzecznych z charakterystycznym układem zabytkowym parku, wśród których do najczęściej spotykanych zaliczyć można niewłaściwie lokalizowane i zakładane boiska sportowe, parkingi, ujęcia wody itp. W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Wadami sprzyjającymi powstawaniu zniszczeń są również nieprawidłowości w zakresie materiału roślinnego. Są to przeważnie niezgodności z miejscowymi warunkami glebowymi, wodnymi lub klimatycznymi, zwłaszcza w przypadku zastosowania form roślinnych introdukowanych. Prowadzi to do powstawania ubytków w kompozycji ogrodowej, a wynika zazwyczaj

z niedostatecznej znajomości samych roślin i ich wymagań.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 22, ust. 5 cyt. ustawy w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gmina Babiak wykonała w 2008 r. karty gminnej ewidencji zabytków nieruchomych oraz zespołów stanowisk archeologicznych. W 2016 r. wykonana została aktualizacja gminnej ewidencji zabytków nieruchomych zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 56). W 2019 r. wykonano karty adresowe gminnej ewidencji zabytków dla historycznych układów urbanistycznych Babiaka i Brdowa.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały

rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe, uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,

- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków,

- uzupełnianie i weryfikowanie bazy stanowisk archeologicznych poprzez włączanie sukcesywnie odkrywanych reliktyw i wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Babiak na lata 2025-2028” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- opracowanie systemu informacji wizualnej w postaci ujednoliconych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewitalizacji obiektów zabytkowych

na terenie gminy,

- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków,
- uzupełnianie informacji na temat zabytków z terenu gminy zamieszczonych na stronie internetowej Gminy Babiak.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych (prezentacja na stronie internetowej Gminy obiektów nieużytkowanych wraz z informacją na temat źródeł finansowania i preferencji finansowych),
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością Gminy Babiak; zasady udzielania i rozliczania dotacji określone zostały w Uchwale Nr XLIV/443/23 Rady Gminy z dnia 2 czerwca 2023 r.; w 2024 r. Gmina dofinansowała remont kościoła pw. św. Michała Archaniola w Dębnie Poproboszczowskim i konserwację ołtarzy bocznych w kościele pw. św. Wojciecha w Brdowie,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich lub robót budowlanych przy zabytkach nie będących własnością Gminy Babiak,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni wiejskiej,

(nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, nowe nasadzenia drzew i krzewów, ławki, oświetlenie),

- systematyczne prace porządkowe na cmentarzach ewangelickich.

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięciu życia poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczyzno krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne

kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy Babiak ze szczególnie cennymi obszarami chronionymi, atrakcyjność wykorzystywanych już turystyczno-rekreacyjnie akwenów wodnych, cenne zabytki architektury, w tym zanikające już w pejzażu wiejskim historyczne budownictwo drewniane stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego, zespół klasztorny oo. Paulinów w Brdowie - sanktuarium z historycznym kultem maryjnym, wielość małych obiektów kultowych, ślady wielokulturowości, znane postaci i wydarzenia historyczne oraz miejsca pamięci z nimi związane, cykliczne imprezy, kultywowanie tradycji ludowej z terenu Kujaw Borowych, stanowią o jej znacznej atrakcyjności turystycznej i poznawczej. Gmina jest też integralnie powiązana z gminami sąsiednimi. Ma to ogromne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania tak gospodarki, jak i wszelkich przejawów społecznej aktywności mieszkańców gminy, a współpraca w ramach Lokalnej Grupy Działania „Stowarzyszenie Wielkopolska Wschodnia” przynosi wymierne korzyści, m.in. promocję krajobrazu i dziedzictwa kulturowego, rozwój turystyki, sportu i rekreacji, a także popularyzację i rozwój produkcji ekologicznych wyrobów regionalnych oraz przedsiębiorczości.

Przecinające tereny gminy szlaki turystyczne, wprawdzie nieliczne, to również przykład współdziałania między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Szlaki te wiodą do najciekawszych pod względem przyrodniczym i historycznym miejsc, a znajdują się na nich także najcenniejsze obiekty zabytkowe wymienione w poprzednich rozdziałach.

- ❖ **SZLAK SZWEDZKI**, kulturowy, łączy miejscowości leżące na terenie powiatu konińskiego, kołskiego i tureckiego, związane z wydarzeniami wojny polsko - szwedzkiej 1655-1660. Przebiega przez: Konin - Tuliszków - Brudzew - Koło – Brdów (wówczas zniszczony przez Szwedów) - Gosławice - Kazimierz Biskupi - do miejscowości Przyjma.
- ❖ **SZLAK ZIELONY**, rowerowy, utworzony na terenie powiatu kołskiego o długości ok. 85 km, w tym na terenie gminy 48 km. Szlak rozpoczyna

się i kończy w Kole, a wiedzie przez: Borki, Młynek, Budziszewo Stare, Drzewce, Smólniki, Plebanki, Lipiny, Lichenek, Babiak, Zakrzewo, Brzeziny, Lubotyń, Góraj, Mchowo, Wiercin, Radoszewice, Polonisz, Brdów, Nowiny Brdowskie, Osówie, Kielczew, Boguszyniec, Mikołajówek. Na odcinku Babiak - Brdów istnieje możliwość skrócenia szlaku do ok. 45 km – *kolor żółty*.

- ❖ **SZLAK ROWEROWY**, wyznaczony i opisany przez uczniów gimnazjalnych z Sokołowa i Powiercia, długości ok. 40 km.: Brdów – Wrząca Wielka - Koło – Powiercie – Grzegorzew.
- ✓ Ścieżka Przyrodniczo-Edukacyjna Leśny Parów – Kiejsze, piesza, dł. 1,5 km. Ścieżka „Leśny Parów” z 17 przystankami oraz Izbą edukacyjną zostały utworzone na bazie szkoły leśnej „Kiejsze”. Zwiedzający mogą zapoznać się z pracą leśnika szkółkarza, produkcją sadzonek drzew i krzewów, a także poszerzyć swą wiedzę przyrodniczo-leśną w bezpośrednim kontakcie z naturą.

Wspomniane szlaki nie wyczerpują możliwości wytyczenia kolejnych szlaków czy ścieżek dydaktycznych, które wzbogaciłyby już istniejącą ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż perspektywy rozwojowe gminy wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów wypoczynkowych i turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt np. tematyczny szlak kulturowy, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią, znane rody i ich rezydencje, np. Raczyńscy, również znane postaci oraz miejscowości z nimi związane czy wydarzenia historyczne związane z bitwami powstańczymi i miejsca pamięci. Tereny cenne przyrodniczo zachęcają do utworzenia ścieżek: nordic walking, narciarstwa biegowego czy dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z występującymi tutaj okazami chronionej flory i fauny, np. prezentowanymi na fotogramach, ewentualnie punktów obserwacji ornitologicznych, jako dobry przykład turystyki fotograficznej i realizacji idei tzw. Birdwatchingu, walking tours – spacerowe wycieczki piesze indywidualne i zorganizowane czy wildlife watching – podglądanie świata przyrody.

Warto byłoby wyeksponować fakt pochówku w 1805 r. na cmentarzu w Brdowie Jakuba Krzyżanowskiego, dziadka Fryderyka Chopina. Wraz z regionalnym sanktuarium maryjnym, erygowanym w 1436 r. klasztorem zakonu

ojców paulinów w Brdowie i XVIII-wieczną świątynią w Dębnie Poprobszczowskim stanowią materię do utworzenia *szlaku kulturowego*, który mógłby zostać włączony do ponadregionalnego szlaku obiektów religijnych i pielgrzymkowego osób zdążających z Włocławka do Częstochowy.

Inną formą związaną z uatrakcyjnieniem oferty byłby coroczny, z ciekawie opracowanym scenariuszem wydarzeń, udział w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa, mających na celu promocję zabytków i dziedzictwa gminy.

Gmina mogłaby również wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest *questing*, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawy odkrywców, warsztaty edukacyjne. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie, łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków *questingowych* dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. *Questing* pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność poczynawszy od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość np. związaną z mniej spopularyzowanymi w gminie postaciami historycznymi czy ich działalnością, np. przebywający w Brdowie obrońca Jasnej Góry ojciec Augustyn Kordecki, i tutaj urodzony Mieczysław Wejman - grafik i malarz, jeden z twórców krakowskiej szkoły grafiki, rektor ASP w Krakowie. Przykładem takiej formy popularyzowania dziedzictwa kulturowego jest już opracowany *quest* rowerowy/samochodowy „Spacer z Aktorką”.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Na terenie gminy Babiak rozwój agroturystyki, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne, jak dotąd nieliczne realizacje w Brdowie „Pod wierzbą”, Bagnie, Kiejszach i Korzecznik-Podlesie, to oczywisty

atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

Przy pomocy organizacji pozarządowych, w porozumieniu z właścicielami nieruchomości i konserwatorem zabytków, wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Babiak wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,

- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
 - współpraca z organizacjami społecznymi.
4. Koordynacja i kontrola
- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
 - utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
 - wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,

- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;

- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie m.in. z następujących źródeł:

1. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury

i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Od 2019 r. wydatki na remont mogą obejmować również obiekty towarzyszące tj. plebanie, kancelarie parafialne, organistówki, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach remont i konserwację wyposażenia i wystroju obiektów sakralnych.

3. Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może

złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4. Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

5. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

6. Powiat Kolski

Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Powiatu Kolskiego określone zostały w Uchwale Nr XLVII/236/2006 Rady Powiatu Kolskiego z dnia 25 maja 2006 r.

7. Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027

Fundusze na ochronę zabytków pozyskać można w ramach 3 zidentyfikowanych celów szczegółowych nawiązujących do dziedzictwa kulturowego. W ramach celu szczegółowego Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych (EFRR) zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Zachowanie i modernizację obiektów dziedzictwa kulturowego.
2. Konserwację zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i digitalizacja.
3. Inwestycje w infrastrukturę służącą rozwojowi i zwiększaniu dostępności infrastruktury do prowadzenia ważnej dla edukacji i aktywności działalności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury).
4. Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych).
5. Rozwój międzysektorowej współpracy w zakresie przemysłów kultury i kreatywnych.

Finansowanie dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie także przez cel szczegółowy Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich (EFRR), a zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Przywrócenie utraconych funkcji społeczno-gospodarczych na zdegradowanych obszarach m.in. przez kompleksowe wsparcie rewitalizacyjne gmin.
2. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego i środowiskowego zgodnego z treścią strategii lokalnych/terytorialnych.
3. Wsparcie dla instrumentów terytorialnych (ZIT, IIT) oraz mechanizmu porozumienia terytorialnego.

Ponadto finansowanie dziedzictwa kulturowego nastąpi w ramach celu szczegółowego Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie (EFRR). Zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Przywrócenie utraconych funkcji społeczno-gospodarczych na wiejskich obszarach zdegradowanych m.in. przez kompleksowe wsparcie rewitalizacyjne gmin.
2. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego i środowiskowego zgodnego z treścią strategii lokalnych/terytorialnych.
3. Wsparcie dla instrumentów terytorialnych (IIT) oraz mechanizmu porozumienia terytorialnego.

8. Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na poziomie krajowym. Przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FEnIKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Dotacje zostaną przeznaczone na infrastrukturę kultury i turystyki kulturowej. W ramach działań będą wspierane inwestycje o ponadregionalnym oddziaływaniu mające na celu wzmocnienie wpływu kultury i zrównoważonej turystyki na rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i innowacje społeczne. Osiągnięcie ww. celu zostanie zapewnione poprzez wsparcie w dwóch obszarach:

1. Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej);
2. Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.